

UDK:1. 740(30.428)

Natalya LUKASHOVA,

Namangan muhandislik-texnologiya instituti Ijtimoiy fanlar va sport kafedrasida dotsenti, t.f.n.

E-mail: Sotsial.nauki@gmail.com

Gulnoza TOSHBAYEVA,

Namangan muhandislik-texnologiya instituti tayanch doktoranti

E-mail: Gulnozatoshboeva@gmail.com

NamMTI professori, fals.f.d. A.Mirzaxmedov taqrizi asosida

PROBLEMS ABOUT FREEDOM OF CONSCIENCE

Annotation

The article analyzes the strengthening of democratic guarantees of citizens' rights and freedoms in the principles of social justice on the basis of constitutional reforms in the Republic of Uzbekistan. The Government of Uzbekistan assumes the regulation of religious freedoms of citizens by improving the law "Freedom of Conscience and religious organizations".

Key words: Conscience, freedom of conscience, religious organizations, religious freedom of citizens, religious associations.

ПРОБЛЕМЫ СВОБОДЫ СОВЕСТИ

Аннотация

В статье анализируется укрепление демократических гарантий прав и свобод граждан в принципах социальной справедливости на основе конституционных реформ в Республике Узбекистан. Правительства Узбекистана предполагает урегулирование религиозных свобод граждан совершенствованием закона "Свободы совести и религиозных организаций".

Ключевые слова: Совесть, свобода совести, религиозные организации, религиозная свобода граждан, религиозные объединения.

VIJDON ERKINLIGIGA DOIR MUAMMOLAR

Annotatsiya

Maqola O'zbekiston Respublikasining konstitutsion islohotlari asosida dunyoviy ijtimoiy davlatda fuqarolarning huquq va erkinliklarining demokratik kafolatlari ijtimoiy adolat tamoyillarida mustahkamlanishi ilmiy taxlil etilgan. Ijtimoiy davlatning muhim jihati sifatida O'zbekiston hukumati fuqarolarning "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar haqida"gi muammolarning tartibga solish orqali fuqarolarning diniy erkinligining aniq e'tirofini taqozo etadi.

Kalit so'zlar. Vijdon, vijdon erkinligi, diniy tashkilotlar, fuqarolarning diniy erkinligi, diniy birlashmalar

Kirish. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev BMT Bosh Assambleyasining sessiyalarida insoniyatning taqdiri va taraqqiyotiga doir taklif va tashabbuslari O'zbekiston Respublikasining mintaqaviy davlatlarining ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-madaniy barqarorligi, kelajak avlodga munosib turmush sharoitini yaratishga daxldor o'ta dolzarb muammolardir. Shu ma'noda fuqarolik jamiyati asoslarining rivojida inson va fuqarolarning huquqlarini ta'minlash masalasida qonunlarimizni mukammallashtirish ijtimoiy davlat qurilishi maqsadiga muvofiqdir.

Dunyoviy ijtimoiy davlat har bir fuqaroga munosib turmush shart-sharoitini yaratish uchun millatlararo, dinlararo tolerantlik tamoyillarining ta'minlashi davlatning dinga, diniy tashkilotlarga munosabatining huquqiy asoslarini mustahkamligi bilan belgilanadi. Zero, O'zbekiston Konstitutsiyasining 35 maddasida har bir fuqaroga vijdon erkinligining kafolatlanishi, ular hoxlagan dinga e'tiqod qilishi yoki hech bir dinga e'tiqod qilmasligi, diniy g'oyalarni zo'rlab singdirishga yo'l qo'yilmasligi belgilangan.

O'zbekiston Respublikasining 2021 yilda qabul qilingan "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi yangi tahrirdagi Qonuni ilmiy bahs munozara, nazariy-amaliy jihatdan davlatning dinga, dindorlar va diniy tashkilotlarga munosabatini murakkabligini yana bir bora tasdiqladi [6]. Yangi qonun diniy ta'lim, diniy tashkilot, mahalliy diniy tashkilot, missionerlik, prozelitizm, diniy professional ta'lim,

qonunga xilof diniy faoliyatga doir jihatlariga aniqlik kiritishi bilan muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga yoshlar orasida islom diniga bo'lgan munosabat, dindorlikning faollashuv xususiyatlarini ijtimoiy-falsafiy taxlillari masalani yanada aniqroq tasavvur qilish imkonini beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar taxlili. O'zbekistonning 2022-2026 yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi inson huquq va erkinliklarini ta'minlashda qonuniylik asosida shaxs, davlat va jamiyat munosabatlarini tartibga solish uchun huquqiy baza yaratilishi davlat va diniy tashkilotlar, fuqarolarning huquq va erkinliklarini tartibga solish, ijtimoiy boshqaruvda mavhum jihat va xususiyatlarini bartaraf etadi. Fuqarolarning dindorligi diniy vaziyatni sog'lomlashtirish oilaviy tarbiya sohasida o'ta-ona yoki ularning o'rnini bosuvchilarga diniy tarbiya berish huquqi bilan kafolatlangan. Qonun fuqaroga diniy e'tiqod yuzasidan erkinlik, ibodat, diniy marosim yoki o'zga harakatlarda ishtirok etish, diniy ma'rifatga o'zining munosabatini erkin belgilashi, har qanday majburlovning istisnosi yuridik jihatdan qabul qilingan. Fuqaroning huquqi tolerantlik tamoyillarida qonunda belgilangan tartibdagina cheklanishi mumkin [8].

Jamiyat hayotida ijtimoiy normalar, ayniqsa huquqiy meyorlar shaxs va jamiyat munosabatlarini davlat tomonidan aniq tartibga solish mexanizminishakllantirishi bilan muhim ahamiyat kasb etadi. Shu ma'noda muhokama etilayotgan vijdon erkinligi huquqiy normalarida ijtimoiy-huquqiy

jihatlarini falsafiy taxlilini quyidagicha guruhlashtirish mumkin.

Eng avvalo, "Vijdon erkinligi"ga huquqiy nuqtai nazaridan yondoshuv davlat va din, fuqaroning dindorlik munosabatini huquqiy tartibini belgilab beradi. Har bir qonun o'zining predmetini aniq va tiniq ifodalashi, kelib chiqqan muammolarni hal etish bilan birga fuqarolarga qonunning ijrosini ta'minlashda ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan, qonundagi "Vijdon erkinligi" kategoriyasiga axloqiy jihatdan yondoshuv maqsadga muvofiqdir:

atamani ilmiy muomalaga kiritilishi Yevropada protestantizm harakati, uning vakillari katolik dini, cherkov xodimlarining beqiyos darajada ma'naviy-axloqiy buzilishi, ularning yolg'unchiligi, xalqni aldash ishi bilan shug'ullanishidan ushbu atamani muomalaga kiritganlar. O'zlariga nisbatan adolatli jamiyat, kapitalistik sanoatlashgan tuzumning "vijdon" trendini taklif etgan. Aslida protestantizm vakillari katolik cherkoviga qarshi kurashda feodal jamiyat mafkurasiga nisbatan ijtimoiy inkor asosida Uyg'onish davriga zamin hozirlagan edi;

Vijdon erkinligi protestantizmida cherkov, poplar xizmatini inkor etib, shaxsning diniy e'tiqodida ularning aralashuvi shart emasligi, katolik dinining dunyoviylik islohotchilari bo'lib maydonga chiqdilar. Gaydn Betxovenni ateist deb atagani, protestantlar orasida ko'plab olimlar, din arboblari ham bo'lsada, lekin ular dualizm pozitsiyasida turgan. Ular fuqaroning dinga munosabatida liberal diniy erkinlik g'oyasini himoya qilganlar [12, b.584];

Tarixiy taraqqiyotning Uyg'onish davrida falsafiy tafakkur davlat va cherkov munosabatlarini shakllantirishda diniy sabr-toqat va diniy erkinlik shiori bilan maydonga chiqqan. Ular bu tabiiy huquq xudodan bandasiga inomi bo'lib, diniy erkinlik ila maktabni cherkovdan ajralishini yoqlab ovoz berganlar. Ularning ilmiy merosida (Djon Lokk) diniy erkinlik, ateistik e'tiqod huquqi protestant fuqaroning shaxsiy huquqi degan nuqtai nazar ilgari surilgan [7; 12, b.583];

Sho'rolar tuzumiga yuqoridagi vijdon erkinligi yondashuvi ma'qul ediki, dinni inkori bilan ateizm, ya'ni materialistik dunyoqarashning ma'naviy-ahloqiy mafkura darajasida ijtimoiy hayotda o'rnatildi. Ittifoqdosh respublikalar umumiyl asosda "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar haqida"gi Qonunlarida din taraqqiyotga tormoz, "partiya davrning shon-sharafi, vijdoni" mazmunidagi g'oya hayotiy ta'lim-tarbiya, turmush dasturi qilib olindi. Natijada, mustaqillik yillarida islom fenomeni tabiiy ravishda vujudga keldi [8, b. 93];

Mazkur qonunda vijdon huquqiydan ko'ra axloqiyliyi, axloqiy meyor esa ijtimoiy hodisa sifatida baholanishi axborotlashgan jamiyatga o'tish, ilm-fan iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismiga aylanishi, informatsion qurilmalarning global darajada tarqalishi, inson huquq va erkinligi, manfaatlar oliy qadriyat sifatida tan olinishi bilan ham izohlash mumkin [2, b.245].

Tadqiqot metodologiyasi. Biz yuqoridagi ilmiy qarashlarimizni "vijdon" omili shaxsning dinga yoki ateistik dunyoqarashiga teppa-teng bog'liqligi, shaxsning fe'l-atvoriga nisbatan avtonom, boshqaruv "hokimiyatiga" ega ma'naviy-ruhiy holat bo'lib, huquqiy muhokama va bosimni istisno holatidagiligi yoqlaymiz. Chunki, vijdon o'z mohiyatiga ko'ra qonunga nisbatan mustaqil o'zining "ichki qonuni" bilan mavjud bo'ladi. F. V. G. Gegel "Olamni birinchi sababi odamga nisbatan suveren "mutlaq g'oya" haqidagi mulohazalari bilan "ichki mutlaq g'oya"ni tan olgan. Shu bois biz taniqli olim A. Minchenkoning "vijdon erkinligi"ga oid "dinga e'tiqod qilish", "davlatning dunyoviyliyi", "davlatning diniy siyosati", "davlatning diniy birlashmalar bilan munosabati" kabi metodologiyalar bilan fikrlarini qo'llab quvvatlaymiz [3].

Tadqiqot natijalari (Analysis and results). Vijdon shaxsning intellektual ko'rsatkichi bo'lib, oliyanoblik, sofdillik, xalol-poklik kabi ahloqiy fazilatlarini namoyon etishi bilan dindorlik, diniy erkinlik, e'tiqod kabi huquqiy jihatlariga bevosita aloqadordir. Bilaks, ilmiy adabiyotlarda olimlar dindorlik inson shaxsining ma'naviy tuzilmasi bo'lib, unda siyosatga joy yo'q, u shaxsning ta'lim tarbiyasiga daxldor natijaligidan diniy tamoyillar davlatning qurilishida asos bo'lishi mumkin deb hisoblaydilar [5, b.179].

Vijdon insonning o'z hatti-harakatlari ustidan nazorati, ijobiy amalga oshirilganlari uchun rag'bat, salbiy ishlar uchun shaxsiy o'z-o'zini ruhiy qiynoqqa solishidir. Vijdon inson hayoti va faoliyatini boshqarishda amaldagi ezigulik yo'lidan borishga undovchi oliy axloqiy mezon, shaxsni hayoti va faoliyatiga mazmun bag'ishlovchi ruhiy boshqaruv mexanizmidir. Vijdon – insonni o'z-o'zini sud qilishi, ruxiy azobga soluvchi shaxsning tarbiyasi ta'sirida shakllanadigan antropologik ruhiy halol-pok yashash motivi. Vijdon shaxsiy ruhiy kechinma, ma'naviy-ruhiy ta'sir ostida hosil qilinadigan shaxs qadriyatlarini tizimidagi muhim ahloqiy ko'rsatkichdir. Shu o'rinda huquqshunos olim S.A. Buryanovning "Vijdon erkinligi"ni ilmiy tushunishda "vijdon" va "erkinlik" atamalarini mexanik qabul qilish to'g'ri ilmiy xulosa kilishga imkon bermasligidan huquqiy boshqaruvda qo'llash mushkulligini tasdiqlagan [1].

Darhaqiqat, vijdon inson bosh miyasi faoliyatidagi abstrakt hodisa, mutlaq erkin bo'lib, insonning dindorligi va diniy tashkilotga davlatning munosabatini ifodalay olmaydi. Qonunning maqsad mazmuni esa shaxsning dindorligi, dinga, diniy birlashmalarga munosabatining doiralarini belgilar ekan, shaxsning pozitiv va negativ munosabatlarini sanksiyalay olmaydi. Bu hol vijdonning "narsa o'zida"si, ya'ni "insonning ichki nazorati"ni ifodalashi bilan qonundan yuqoriroq turishini tan olishga to'g'ri keladi.

Biz masalaning taxlilida insonning ruxiy emotsional holati, ratsional refleksiv fazilatlar bilan bog'liq axloqiy falsafa, insonning qadriyatlar tizimiga munosabatini ifodalovchi hissiyot birikmasi, degan fikrdamiz. Bu masala ruxshunoslar tomonidan faol o'rganilib, huquqiy motivlardan holi ekanligiga alohida urg'u berilgan [10]. Chunki inson o'z fe'l-atvorini tartibga solishda ahloqiy qadriyatlar tizimida meyorlashtirishda dinga, Ollohga tayanishi tabiiy holdir. Dunyo dinlarining diniy qonun-qoida va marosimlari, ijtimoiy qadriyatlar bevosita dindor bilan xudoning orasidagi mediatsiya (onlayn-aloqa) bo'lib vijdon erkinligini yuridik holatini istisno etadi.

Xulosalar. Biz tadqiqotlarga tayanib xulosa chiqarishda davlatning dinga, dindorlarga, diniy uyushmalarga munosabatining huquqiy asoslarini shakllantirish shaxs, davlat va jamiyat munosbatlarining demokratik taraqqiyotini ifodalovchi ko'rsatkich, degan fikrga keldik. Shu bilan birga dindorlik masalasida fuqaroning huquqiy doiralarini yanada aniqlashtirish lozim, deb hisoblaymiz. Chunki inson huquqi dindorlikni tabiiy huquq sifatida ta'minlashi uchun davlat va dinning nafaqat ajratilishi, balki uning o'zaro hamkorligini ham talab etadi. Zero fuqaroning diniy ma'lumot olishi diniy ta'lim muassasalari bilan birga dunyoviy ta'lim tizimida ham yaratilishi darkor. Davlatning dunyoviyliyi yoshlarning diniy sohada bilimga bo'lgan ehtiyojini qondirishga monelik qilmaydi. Uning mezoni yoshlarning ma'naviy ahloqiy tarbiyasi, jamiyatda ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishdir. Boz ustiga yoshlarning din sohasidagi savodxonligi diniy radikalizmga qarshi turishda himoya immuniteti, ekstremizmni oldini olishning muhim sharti hamdir. Ijtimoiy dunyoviy davlat shaxs manfaatlarini optimal yechimida "Fuqarolarning diniy erkinligi va diniy birlashmalar haqida"gi mazmunida qonunni shakllantirish maqsadga muvofiqdir. Shu bilan birga bu qonun fuqaroning dindorlik huquqi va diniy uyushmalar bilan bog'liq ijtimoiy sohalarni ham o'zida

mujassam etadi. Vijdon nafaqat diniy meyorlarni buzishda Allohdan qo'rqish, balki ijtimoiy davlatdagi fuqarolik munosabatlarini tartibgva solishda amal qiladigan hatti-harakat erkinligi va tanlovi bo'lishi shart.

Mazkur qonunda "diniy tashkilotlar" atamasini qo'llanishida ham huquqiy g'alizlik mavjudki, amaldagi qonunlarda meyorlashtirilgan "tashkilot"ning iqtisodiy normalariga mos tushmaydi. Diniy tashkilotlar deganda odatda fuqarolarning konfessional asosdagi diniy ibodat va marosimlarni amalga oshirishdagi ixtiyoriy asosdagi fuqarolarning nodavlat, notijorat birlashma, uyushmalari nazarda tutiladi.

Bizning ilmiy tadqiqotlarimiz O'zbekiston Respublikasida mazkur fuqarolik layoqati dindorlik

huquqining meyor va mezonlarini yanada shakllantirish ehtiyoji bilan huquqiy tartibotda ilmiy-amaliy qimmatga egadir. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va o'zga amaldagi qonunlardagi dinga bo'lgan munosabatni yanada erkinlashtirish, ta'lim va tarbiya sohasida diniy bilimlarni chuqur o'rganilishi ham mamlakatimizda diniy vaziyatni barqarorlashtirish bilan yoshlarning ma'naviy-ahloqiy tarbiyasidagi bo'shliqlarni amaliy to'ldiradi, deb hisoblaymiz. Shu ma'noda yoshlar orasida diniy savodxonlik va ma'rifat etnokonfessional tolerantlik ruhini shakllantirishi bilan buzg'unchi g'oyalarning oldi olinib, ma'naviy-ma'rifiy hayotni yuksaltirishi tayindir.

ADABIYOTLAR

1. Бурьянов С.А. Международно-правовые документы в области свободы совести и практика их реализации в Российской Федерации: теоретико-прикладные исследование. -М.: Моск. Хелсинк. группа. -2012. -244 с.
2. Булавина М.А. Заикина И.В. Развитие представлений о свободе совести и свободе вероисповедания// Инновации и инвестиции. -2015. -№ 5. -С.245-248.
3. Гегель Г. В.Ф. Философия религии в 2 т. -Т.1 -М.: Российская политическая энциклопедия. -2007. -415 с.
4. Доклад о свободе вероисповедания в Эстонии за 2014 год // <https://ee.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/207/2015/12/usuvabadusrus.pdf>
5. Ерышева В.А., Хлыстолова Н.Ю. Религиозность и правовые аспекты формирования светскости в системе образования // Ученые записки Орловского государственного университета -2013. -№ 4(53) -С. 179-182
6. Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 5 июлдаги ЎРҚ-699-сонли "Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида"ги янги тахрирдаги Қонуни // <https://lex.uz/docs/5491534> (Мурожаат санаси 14.11.2023)
7. Локк Дж. Сочинение в 3 т. -М.: Мысль 1985. -Т. 2. - 125 с.
8. Мирзахмедов А. М. Феномен ислама // Социологические исследование. -2003. -№ 2-3. -С. 93-96
9. Мирзахмедов А. М. Терпимость как правовая культура // Гуманитарий. -2017. -№ 1. -С. 36-44
10. Мирзиёев Ш. М. Доклад 75 сессии генеральной ассамблеи ООН // Народное слово 2020. -20 октябрь
11. Словарь по этике / Под ред. А.А. Гусейнова и И.С. Кона. - М.: Полит. издание. - 1989. -447 с.
12. Шпенглер О. Закат Европы / Вступ.сл. и ком. проф. Г.В. Драча – Ростов н/Д: "Феникс, 1998. -640 с.